

hoogstens 20 bij 20 cm, die dan worden gedroogd en geprepareerd door ze eenige dagen te rooken. Ook het bloed, de onverteerde maaginhoud, inwendige deelen (vooral een embryo!), sommige beenderen, kortom alles is van groote waarde voor den Chineeschen apotheker. Geen wonder dus, dat zelfs bij de plaatselijke prijzen de jacht op den één-hoorn altijd aanlokkelijk was. Gelukkig achter schijnt het aantal succesvolle jagers nooit heel groot geweest te zijn, en nu men hem ook nog beschermd heeft, zal de *Rhinoceros sondaicus* op Sumatra m.i. niet alleen een veel betere kans krijgen om zich staande te houden, maar zelfs om zich belangrijk uit te breiden. Zonder al te veel gewetensbezwaar zal men dan van tijd tot tijd eens een exemplaar kunnen vangen of schieten voor zuiver wetenschappelijke doeleinden, iets waaraan men de nog op Java voorkomende exemplaren niet mag blootstellen, omdat het aantal daarvoor reeds te klein is en zoo zal blijven, ondanks de bescherming waaronder ze staan.

J. C. HAZEWINDEL.

BOTANISCHE AANTEKENINGEN OVER NOORD CELEBES

In jaargang XX van dit tijdschrift geeft H. J. LAM eenige botanische notities over de Minahasa. Helaas staat in de noot vermeld, dat de overige resultaten van zijn botanische reis in deze streken hoofdzakelijk elders zullen worden gepubliceerd. Vele lezers van ons tijdschrift zullen die resultaten daardoor misschien niet onder oogen krijgen en waar Noord Celebes (de residentie Manado) op het gebied van botanische publicaties nogal stiefmoederlijk behandeld wordt, lijkt het mij niet ondienstig een en ander te publiceeren van mijn aantekeningen, die ik nu gedurende vijf jaren heb gemaakt.

Nu ik toch LAM's artikel genoemd heb, wil ik even op een paar vergissingen wijzen, die daarin voorkomen. Op blz. 212 geeft hij als inheemsche benaming voor *Bischofia javanica* op mirintok; dit is onjuist, want vrijwel door de geheele Minahasa is de naam marintek; slechts rondom Tondano en Tomohon wordt de eveneens vaste naam kaja woe gebruikt, terwijl men in de Zuid Minahasa in het Tonsawangsch wel den naam kèèng vindt. Echter wordt deze naam ook wel gegeven aan *Planchonia valida* BL., uit de familie der Lecythidaceae, die er in habitus sterk aan herinnert. Ook elders in het gewest, b.v. in Gorontalo worden deze twee soorten met elkaar verwisseld, zoodat met de namen tapaloe en tamai beide soorten door elkaar worden aangeduid.

Onjuist is ook de bewering, dat de arèn-palmen tusschen de rijst geplant worden. De arèn-palm komt in de Minahasa zeer veelvuldig voor in secundaire begroeiingen en ook in het oorspronkelijk bosch. Bij de ontginning wordt deze kostbare palm gespaard, wat de genoemde „menging” veroorzaakt.

Ik noemde de arèn zoo juist een kostbare palm en dat is zij voor den Minahaser zeer zeker; de bloeikolven toch worden afgesneden en uit de stomp de sagoweer opgevangen, de volksdrank bij uitnemenheid, die vaak nog door primitieve destillatie wordt verwerkt tot een foezelachtige jenever, de beruchte tjap tikoës. Is verse sagoweer een heerlijk verfrisschende drank, die ook door de meeste Europeanen wel op prijs wordt gesteld, zoo is de tjap tikoës naar onzen smaak niet te

drinken. Trouwens, op het gebied van alcoholica is in de Minahasa de kwantiteit veelal van meer belang dan de kwaliteit. Vies is de meestal tot het Christendom overgegangene Minahaser van alcohol gewoonlijk niet.

De sagoweer is wel in de geheele residentie een geliefde volksdrank; jammer is, dat voor ons de smaak vaak bedorven wordt door het bewaren in oude bamboe dan wel door het bijvoegen van boomschors, wat bitterheid veroorzaakt. Veelal, zoo in de Toradjalanden, wordt hiervoor gebruikt de schors van de kajoe boegis, *Koordersiodendron pinnatum* MERR. Wanneer men b. v. te paard rijdt van Koelawi via Gimpoe naar de grens tusschen Paloe en Poso, dan ziet men vrijwel alle *Koordersiodendron*-boomen over ca 2 m hoogte ontschorst. Daar dit proces zeer langzaam gaat, heeft de boom er betrekkelijk weinig schade van, daar overwalling plaats heeft.

Met de boegis hebben wij meteen een der merkwaardigste boomsoorten van Celebes te pakken. KOORDERS vond deze soort gedurende zijn botanische reis in de Minahasa en ENGLER beschreef haar als een nieuwe soort en zelfs een nieuw geslacht der Anacardiaceae. Ter eere van KOORDERS' verdienstelijk werk doopte ENGLER de soort oorspronkelijk *Koordersiodendron celebicum*, welke naam later vervangen moest worden door *K. pinnatum* MERR. Behalve op Celebes, Sangir en Talaud en de Philippijnen is deze soort later ook nog op Borneo aangetroffen. Verwarren is niet licht mogelijk; de vaak bijna zwarte, diep gevoorde schors en het zeer donkere, samengestelde blad doen den boom reeds op verren afstand herkenbaar zijn. Het hout wordt over geheel Celebes geschat als een goed bouw hout. De verspreiding van deze soort over Celebes is ook merkwaardig. In de Minahasa komt zij o. a. veel voor in het Wiaoe-gebergte ten N van de Klabat-vulkaan. In de proefstrooken aan den noordvoet van de Klabat, dus onmiddellijk aansluitend, werd op 25 ha slechts een enkele boegis aangetroffen. Evenzoo is het in andere deelen van de residentie, zoodat men niet mag zeggen, dat hij algemeen voorkomt; integendeel, men heeft vaak breede strooken, waarin de soort vrijwel of geheel ontbreekt.

Wat de verspreiding betreft zijn er op Celebes nog wel meer eigenaardige soorten. LAM geeft er reeds een aardig staatje van en ongetwijfeld zal nader floristisch onderzoek juist hier een belangrijke bijdrage kunnen leveren tot de oplossing van groote vraagstukken. Een voorbeeld van merkwaardige verspreiding vormt b. v. het geslacht *Fagraea*, dat op Sumatra zoo veelvuldig voorkomt en door mij op Celebes slechts enkele malen werd gevonden en wel in den vorm van de klein blijvende *Fagraea amboinensis* BL. met groote bloemen en vruchten en dikke, leerachtige bladeren. Maar eens, in Poso, kwam de toenmalige Ass. Res. DE ROOK op mij af met de mededeeling, dat hij t e m b e s o e (*Fagraea sororia* J. J. SM.) gevonden had; een jonge plant, naar een van de tuinen overgebracht, deed er ook inderdaad sterk aan denken. Veel later bracht een groote tournee door Midden Celebes mij dwars door de onderafdeeling Kolonodale en inderdaad trof ik overal de kolahi aan, die ik identiek vermoed met *Fagraea sororia* J. J. SM. Merkwaardig was vooral de ongewoon talrijke verjonging in de uitgestrekte graswildernissen der hoogvlakte. Helaas wordt hier zoo hardnekkig gebrand, dat de boompjes geen kans krijgen door te groeien. Bij een eenigermate effectieve brandbescherming zouden hier zonder eenige kosten uitgestrekte bosschen van deze uitmuntende, waardevolle

houtsoort ontstaan. Naar beweerd wordt moet de *kolahi* thans heele bosschen vormen in Zuid Boengkoe, d.i. den zuidarm van de onderafdeeling Kolonodale. Helaas heb ik nog niet de gelegenheid gehad daar eens te gaan neuzen, maar voorloopig zijn die bosschen nog veilig, daar er geen exploitatie in plaats heeft. Eigenaardig blijft, dat deze soort op Celebes ontbreekt in den noordarm en ten Westen van het Poso-meer, en onmiddellijk Oost daarvan in zoo grooten getale optreedt. Het zou wel aardig zijn te vernemen, hoe het in Zuid Celebes met deze soort gesteld is; misschien is zij ook daar alleen tot den Kendari-arm beperkt.

Een verdere merkwaardige boomsoort is zelfs hier zeer zeldzaam; ik bedoel *Gleditschia Rolfei* VIDAL. De eer van de ontdekking van deze soort komt eveneens aan KOORDERS toe; met nadruk wijst hij op het belang van deze vondst, daar het geslacht *Gleditschia* voor ons Indië nog niet bekend was. Zooals met meer zeldzaamheden het geval is, is ook deze soort makkelijk te herkennen. Het fijne, dubbelgevinde loof doet aan andere Leguminosen denken, maar afwijkend van alle andere fijnbladige boomsoorten in Menado is het bezit van sterke, scherpe, samengestelde stam- en takdorens. Op mijn eerste tocht in de Minahasa, naar het gebied van de geheimzinnige Tongkoko-vulkaan, had ik het geluk een vrij groote boom van deze soort aan te treffen. Later vond ik een enkele keer een jong exemplaar in het omringende gebied (Natuurmonument Batoeangoes, Doea-Soedara) en ook in het Lembean-gebergte, in het bovenstroomgebied van de Poigar, in Bolaang-Mongondow en in Gorontalo. Alles bij elkaar heb ik echter nog geen twaalf exemplaren gezien, zoodat wel duidelijk is hoe zeldzaam de soort voorkomt. KOORDERS geeft als inheemsche naam nabij Kajoewatoe *krangeian* op; in het Tonsea'sch noteerde ik den naam *makropitan*, terwijl in Gorontalo de naam *molilipota* werd opgegeven, maar deze geldt voor bijna alle fijnbladige Leguminosen.

De Leguminosen-familie bezorgde mij nog eens een verrassing, toen ik vanuit Kwandang per zeilprauw de westelijk ervan gelegen vloedbosschen bezocht. Het varen tusschen de vele eilandjes, de koraaltuinen en de kleine zandstranden deed sterk denken aan JACK LONDON's „South Sea Tales” en ik betreurde het wel toen de tocht in Manado een einde nam. Nu is Manado een heel klein dorp met begrijpelijkerwijs zeer weinig vertier; gelukkig, dat een strandwandeling altijd afleiding geeft en interessante vondsten oplevert. Zoo ook thans; eenige honderden meters ten Oosten van het eenvoudige logeergebouw ging het zandstrand over in een andesiet-conglomeratenrots en daar stonden twee boomen met dubbelgevind blad en vrij groote peulen. Ik had werkelijk geen idee wat deze konden zijn, maar gelukkig had ik als steeds de determinatietabellen van ENDERT bij me en die wezen zonder twijfel op *Serianthes*. Waar dit geslacht alleen van de Duizend Eilanden en Straat Soenda vermeld stond, verzamelde ik natuurlijk direct volledig herbariummateriaal, dat ook inderdaad als *Serianthes grandiflora* BTH. werd geïdentificeerd. Voor en nadien heb ik de soort niet meer aangetroffen ¹⁾ en ook door het personeel is sindsdien nooit meer materiaal ingezameld, zoodat men zich wel afvraagt, waar die twee enkele exemplaren vandaan komen op die honderden kilometers lange kustlijn!

Manado.

F. K. M. STEUP.

¹⁾ Later bleek mij, dat zij op eenige honderden meters van de oorspronkelijke vindplaats in talrijke exemplaren voorkomt. Door vloed heb ik toen die plek niet kunnen bereiken. F. S.